

Матері і Бабусі Травневої площі: як білі хустки перемогли диктатуру в Аргентині

Це одна з найсильніших історій XX століття про те, як **матері перемогли диктатуру** самим лише фактом своєї присутності. Спочатку чотирнадцять жінок, а потім сотні і тисячі з білими хустками — проти армії, флоту, повітряних сил і таємної поліції. І виграли.

А потім **бабусі** ще раз перемогли — тепер уже науку, час і брехню системи. Роки пошуку, понад сто знайдених онуків, банк ДНК, відкритий 1987-го як перший такий у світі.

Що сталося в Аргентині

24 березня 1976 року військова хунта на чолі з генералом Хорхе Рафаелем Віделою скинула президентку Ісабель Перон і встановила диктатуру. Хунта оголосила «Процес національної реорганізації» (El Proceso) — нібито для боротьби з лівим тероризмом, але насправді для зачистки всього критичного спектру: студентів, профспілкових активістів, журналістів, психоаналітиків, священників-теологів визволення, просто людей, які підписали неправильну петицію.

Метод був специфічний — **примусові зникнення**. Не арешти, не суди, не страти. Людей хапали вночі, везли в таємні центри (їх було близько 340 по всій країні, найвідоміший — ESMA, школа військово-морської механіки в Буенос-Айресі), катували, вбивали і скидали тіла в океан з військових літаків. Так звані «**польоти смерті**» — **vuelos de la muerte**. За сім років диктатури зникло близько 30 тисяч людей, переважно молоді, від 16 до 35 років. Хлопці і дівчата.

Студенти і робітники. Майбутні юристи, медсестри, інженери.

Хитрість методу була психологічна. Без тіла немає смерті. Без свідоцтва про смерть немає нещасних рідних. Без них немає скорботи, немає поховання, немає закриття. Родина залишається в підвішеному стані: людина десь є, можливо повернеться, треба чекати. Це паралізує опір.

Як з'явилися Матері

30 квітня 1977 року — через тринадцять місяців після перевороту — на Травневу площу (Plaza de Mayo) в центрі Буенос-Айреса, навпроти президентського палацу Каса Росада, прийшли чотирнадцять жінок. Усі — матері зниклих. Вони прийшли, бо в усіх інших каналах їх відмовлялися чути: поліція не приймала заяви, армія не визнавала арештів, церква мовчала, преса була під цензурою.

Лідерками стали Асусена Вільяфлор де Девінценті (її син і невістка зникли), Естер Балестріно де Карейага (донька зникла), Марія Понсе де Біанко. Усім було за п'ятдесят — звичайні домогосподарки, без політичного досвіду, без освіти в активізмі. Просто матері.

Хунта заборонила збори більше трьох осіб у публічних місцях. Тому матері не стояли — **вони повільно ходили по колу навколо площі, парами**. Формально це не збори, це люди гуляють. Поліція не знала, що з цим робити. Заборонити жінкам ходити містом?

Вони пов'язали голови білими хустками — спочатку це були дитячі пелюшки їхніх зниклих дітей, потім просто білі косинки. На хустках вишивали імена зниклих і дати зникнення. Кожен четвер, з 15:30, на площі Травня — повільне коло мовчазних жінок з білими хустками на головах.

Чому хунта не могла з цим впоратися

Спершу влада вирішила, що це смішно. «Las locas de Plaza de Mayo» — «Божевільні з Травневої площі», так їх назвала держпреса. Несерйозно. Минуть.

Не минуло. Кількість зростала — від чотирнадцяти до сотень. До тисяч. Це не була організація з членством, це був ритуал, до якого приєднувалися всі нові матері в міру того, як зникали нові діти.

Тоді хунта спробувала залякати. У грудні 1977 року агент адмірала Альфредо Астіса (так званий «Янгол смерті») проникнув у групу матерів, видаючи себе за брата зниклого. Через нього вистежили лідерок. Асусена Вільяфлор була викрадена 10 грудня 1977 року — у міжнародний день прав людини, символічно — і скинута в океан з літака. Естер Балестріно і Марія Понсе зникли тоді ж. Разом з ними — дві французькі черниці, Алісе Домон і Леоні Дюке, які підтримували матерів.

Це мало стати кінцем. Але стало навпаки початком.

Чому це працювало

Бо матір, яка втратила дитину і шукає її, — це фігура, проти якої немає політичних

інструментів. Усі звинувачення хунти проти «підричників» і «терористів» не працюють. Не можна сказати про п'ятдесятирічну домогосподарку з білою хусткою, яка тримає фотографію 22-річної дитини: «Вона марксистська партизанка». Не можна сказати: «Вона небезпека для нації». Можна тільки замовчати — але кожен четвер вони знову там, ще численніші.

Більше того — і це ключове — **матір не вимагала повалення режиму**. Не просила свободи, демократії, виборів. Вона просила одного: повернути дитину. Це абсолютно базове, дополітичне питання, на яке держава мусить мати відповідь. Якщо держава не має відповіді — це не політична проблема, це руйнація самої ідеї держави як інституту, що захищає громадян.

Хунта опинилася в пастці. Дати відповідь — означало визнати викрадення і вбивства. Не дати — означало щотижня публічно демонструвати свою нелюдність перед камерами міжнародної преси.

Міжнародний резонанс

До 1978 року образ матерів став глобальним символом. Чемпіонат світу з футболу 1978 року проходив у Буенос-Айресі — хунта розраховувала легітимізувати себе через спорт. Натомість світова преса знімала матерів на Травневій площі. Голландські футболісти відмовлялися фотографуватися з Віделою. Європейські уряди почали тиснути.

У 1980 році Адольфо Перес Есківель — аргентинський правозахисник, тісно пов'язаний з Матерями — отримав Нобелівську премію миру. Це був удар по легітимності хунти, від якого вона не оговталася.

У 1982 році хунта зробила класичний хід приреченого режиму — почала зовнішню війну, щоб відновити легітимність. Генерал Гальтієрі захопив Фолклендські (Мальвінські) острови, які 150 років контролювала Британія. Він розраховував на маленьку переможну війну. Не врахував, що Маргарет Тетчер відправить флот через півсвіту. За 74 дні Британія розгромила аргентинський гарнізон. Загинули 649 аргентинських військових, переважно 18-19-річні призовники в літньому одязі при південноатлантичній зимі.

І раптом виявилось, що тисячі родин, які раніше мовчали або підтримували хунту, отримали власних загиблих дітей. Це були нові матері — не з Травневої площі, з провінцій, з робітничих кварталів. І вони теж заговорили.

Гальтієрі впав за чотири дні після капітуляції. Хунта обвалилася за рік. У жовтні 1983 року відбулися перші демократичні вибори, переміг правозахисник Рауль Альфонсін. Першим його указом стало створення комісії з розслідування зникнень — **CONADEP**. Доповідь комісії називалася просто: «Nunca más» — «Більше ніколи».

У 1985 році хунта постала перед судом. Відела отримав довічне. Гальтієрі — 12 років. Це був перший випадок в історії, коли цивільний суд демократичної країни засудив колишніх диктаторів за злочини проти власного народу. Не трибунал переможців, не міжнародний суд — звичайний суд звичайної країни.

Аргентина зробила те, чого до неї не робив ніхто: судила свою власну диктатуру своїми власними руками. І це стало моделлю, яку потім намагалися повторити в інших країнах. Не

завжди вдало. Але приклад залишився.

Хунта мала всі інструменти насильства, всі гроші, всю інформаційну монополію, армію, флот, повітряні сили. Матері мали білі хустки і фотографії дітей. І хустки виграли. Не за день, не за рік — за сім років мовчазних кіл на площі. Але виграли.

Бо матір зниклого — це жива травма, яку режим не може ані сховати, ані пояснити, ані політизувати. Поки вона тут — режим бреше, що нічого не сталося. Її присутність — це сама правда, без слів.

Що було потім

Після падіння хунти Матері не зникли. Вони продовжили — і досі продовжують — щочетверговий обхід Травневої площі. Уже понад 48 років. Тепер як живий пам'ятник про те, що сталося. Засуджуючи через суди катів.

І Матері сформували моральний клімат Аргентини на покоління вперед. Концепція «*Nunca más*» — «Більше ніколи» — стала національним девізом. Це не просто слова, це інституційний механізм: меморіали, музеї пам'яті, обов'язкові уроки в школах, кримінальне переслідування катів без терміну давності.

Бабусі Травневої площі: коли матері стають бабусями

Коли матері вийшли на площу в 1977 році, частина зниклих була вагітна. Або були молодими подружніми парами. У такому випадку матір зниклої доньки одночасно **була бабусею ненародженого онука**. Цих жінок усередині руху Матерів стало достатньо багато, щоб у тому ж 1977 році вони утворили окрему групу. Спершу неформально. У 1980 — офіційно як **Abuelas de Plaza de Mayo — Бабусі Травневої площі**.

Бо у них було специфічне завдання, якого не було в інших матерів. Вони шукали не тіла. Вони шукали живих дітей — тих, хто народився в полоні, кого хунта забрала від убитих матерів і віддала в «правильні» родини.

Як працювала система викрадення немовлят

Це частину історії довго не хотіли визнавати навіть після падіння хунти. Вагітних жінок, яких викрадали, не вбивали одразу — їх тримали в таємних центрах до пологів. У ESMA був окремий «родильний блок». Жінка народжувала в кайданах, з зав'язаними очима. Дитину забирали через кілька годин. Жінку наступного дня або через тиждень — на «політ смерті».

Дітей віддавали бездітним родинам військових, які брали участь у репресіях. Родинам поліцейських. Знайомим хунти, які хотіли усиновити, але не могли через формальну процедуру. Іноді продавали через нелегальні канали.

Дитина росла, вважаючи цих людей рідними батьками. Їй розповідали вигадану історію народження. Вона не знала, що її справжня мати була вбита тими ж людьми, які тепер називалися «мамою і татом». Або людьми з їхнього кола.

Оцінки кількості викрадених немовлят — близько 500 дітей. Точну цифру ніхто не знає, бо

документація знищена, а багато прийомних родин досі мовчать.

Що зробили Бабусі

Вони сказали: ці діти живі. Вони десь. Ми їх знайдемо.

У 1977 році це здавалося маренням. Як шукати немовля, яке росте під чужим іменем, у чужому місті, у чужій родині? Без документів, без імен, без зачіпок? Аргентина — велика країна, 23 провінції, тисячі міст.

Але Бабусі почали методично, повільно, без скандалу. Записували все, що пам'ятали про вагітність зниклих доньок — дати, медичні деталі, прикмети. Шукали свідків — медсестер, сусідів, водіїв, які щось бачили. Робили запити в усі лікарні і пологові будинки. Збирали свої власні архіви — фотографії доньок у молодості, ДНК у формі особистих речей.

І чекали.

Революція через науку

У 1984 році, через рік після падіння хунти, Бабусі зробили щось, що змінило всю історію. Вони звернулися до американського генетика Мері-Клер Кінг — тієї самої, яка пізніше відкрила ген **BRCA1** — і поставили запитання: чи можна довести спорідненість через ДНК через покоління? Тобто чи можна за допомогою аналізу ДНК бабусі і потенційного онука довести, що між ними є біологічний зв'язок, навіть якщо батьки мертві?

Тоді такого тесту не існувало. ДНК-аналіз був ще новою технологією, в основному застосовувався в кримінальних справах через зразки батько-дитина. А тут — пропуск через покоління, без середньої ланки.

Кінг розробила метод. Назвала його «індекс бабусиності» (Index of Grandparentage). Він базується на мітохондріальній ДНК — частині генома, яка передається тільки по жіночій лінії і дозволяє ідентифікувати спорідненість через материнську лінію навіть через покоління. У 1987 році метод був готовий до використання в судах.

Бабусі зробили те, що не зробила жодна інша організація в світі: вони створили публічний **банк ДНК**. Кожна бабуса, яка шукала онука, здавала зразок. Цей банк зберігається в Національному банку генетичних даних, заснованому в Аргентині 1987 року спеціально для цієї мети — **перший такий банк у світі**. Будь-яка людина, яка має сумнів щодо свого походження, може прийти, здати зразок і отримати відповідь.

Як це працює тепер

Уявіть людину, яка дожила до 35-40 років, вважаючи себе сином чи донькою аргентинського офіцера. Вона нормальна, влаштована, можливо успішна. І раптом починає помічати: чомусь батьки не показують її дитячих фотографій до року. Чомусь не зберігся жоден документ про пологи. Чомусь рідні з боку матері дивно поводяться, коли мова заходить про вагітність.

Або їй каже хтось зі знайомих: «Ти знаєш, що твій батько працював у ESMA?» І це питання починає її їсти зсередини.

Вона може прийти до Бабусь. Тихо, без галасу. Здати ДНК. Через кілька місяців отримати відповідь: так, ти є біологічним онуком жінки, яка шукає тебе сорок років. Її донька — твоя справжня мати — була викрадена в 1978 році, на сьомому місяці вагітності. Її ім'я було Аліція. Вона була студенткою медицини. Вона тебе народила в ESMA в листопаді 1978-го, її вбили в грудні. Ось її фотографія. У тебе її очі.

Це не вигадка. Це реальність, яку прожили близько 140 людей на сьогодні.

Естела і Гідо

Окремо хочу розповісти про Естелу де Карлотто. Вона стала головою Бабусь у 1989 році. Її донька Лаура — студентка історії — була викрадена в 1977 році на третьому місяці вагітності. Її катували в таємному центрі, вона народила в полоні в червні 1978 року, після чого її вбили. Її в центрі називали «Лаура з гарною дитиною», бо доглядали хлопчика три місяці, поки чекали наказу.

Естела шукала онука **36 років**.

У 2014 році до неї звернувся 36-річний композитор, музикант, на ім'я Ігнасіо Урбан. Він прийшов, бо мав сумніви щодо свого походження. Здав ДНК. Через тиждень виявилось: він — Гідо Карлотто, син Лаури, онук Естели. Він був онуком номер 114 з тих, кого Бабусі знайшли.

Сцена їхньої зустрічі — обнімаються, плачуть — обійшла світ. Естелі було 83 роки. Вона дочекалася. Її пошук тривав 36 років.

Зараз їй 95. Гідо їй грає на піаніно. У Гідо двоє своїх дітей. Лаура, його мати — на фотографії на стіні в домі Естели, назавжди молода.

І це триває досі

Бабусі дотепер шукають близько 300 онуків, які ще не знайдені. Їм зараз 45-48 років. У них свої діти. Ці діти — праправнуки зниклих — теж генетично пов'язані з банком ДНК. Тобто історія не закінчується, поки не знайдуть усіх.

Кожна нова знахідка — окрема історія, окремий випуск новин в Аргентині, окреме засудження прийомних батьків через суд за привласнення дитини.

Що це значить для світу

Матері стояли з фотографіями і питали: де моя дитина?

Бабусі сказали: ми не питаємо. Ми йдемо її шукати. І знаходимо.

Це інша фаза. Перша була присутністю проти забуття. Друга — дією проти втрати.

Це найточніша протипотрута до того, що робили з пам'яттю всі диктатури. Стерти ім'я, переписати документи, зробити так, ніби людини не існувало. Бабусі сказали: ні. Жодна дитина не зникне без сліду. Кожен ген пам'ятає. Кожна мітохондрія — це свідок.

Що нам з цього

Аргентинським Матерям знадобилося сім років, щоб зруйнувати хунту. Бабусям знадобилося сорок років, щоб повернути сто тридцять онуків.

Аргентина показала, що диктатури падають не лише від військових поразок і економічних криз. Вони падають і від моральної ваги матерів і рідних. Це фігури, проти якої немає зброї.

І ще: Аргентина показала, що пам'ять — **це не сентимент, а інструмент**. Що банк ДНК, музей пам'яті, обов'язкові уроки в школах — це те, що тримає націю від повторення. Що *Nunca más* — «Більше ніколи» — **потребує інфраструктури, а не лише слів**.

Нам в Україні ця історія важлива через наш власний досвід. Бо в нас — родини зниклих, убитих, депортованих. У нас уже є власні матері, які шукають дітей, забраних окупантами. У нас уже є власні бабусі, які будуть шукати онуків, народжених у фільтраційних таборах і відправлених в «правильні» родини на території Росії.

Це сила і для українців. Як шукати. Як не забувати. Як знаходити навіть через багато років.